

Feizieh Shamsi Nasab

Pogled na život i djelo Allame Tabatabaija

UDK 929 Tabatabai A.
1 Tabatabai A.

Sažetak

Allame Tabatabai bio istaknut istraživač i plodan učenjak koji je većinu života proveo u proučavanju i odgajanju plodnih autora. Njegova vrijedna djela u različitim oblastima vjerske spoznaje svjedoče o dubokoumnosti i intelektualnom potencijalu ovog cijenjenog mufesira. U njegovim se djelima zapaža inovativnost, kritička analiza, duboka filozofska i intelektualna rasprava te slobodoumlje praćeno privrženošću načelima šerijata i odgovorima na zahtjeve vremena. Među djelima Allame Tabatabaija najznačajnija su *Al-Mizan fi tafsir al-Qur'an* u dvadeset svezaka, *Usul-e falsafeh va ravesh-e-realism (Principi filozofije i metoda realizma)*, djelo u pet svezaka, *Bidayat al-hikma (Početak filozofije)*, *Nihayat al-hikma (Završetak filozofije)* i *Shie dar eslam (Šiija u islamu)*. O iznimnom duhovnom i intelektualnom značaju Allame Tabatabaija govori i činjenica da je njegova predavanja godinama slušao i predano od njega učio i Henry Corbin, jedan od najizvršnijih poznavalaca islamske filozofije na Zapadu.

Ključne riječi: Allame Tabatabai, Kur'an, *Al-Mizan*, filozofija.

Rođenje i školovanje

Allame Muhammed Husejn Tabatabai (poznat kao Allame Tabatabai¹) rođen je 1281. h.š.², odnosno 1902. godine u Tabrizu u ulemanskoj porodici.³ Njegovi preci bili su poznati vjerski učenjaci i autoriteti.⁴ Allame Tabatabai je u petoj godini života izgubio majku, a sa devet godina i oca.⁵ Nakon nekog vremena opunomoćenik njegova oca je njega i njegovu braću stavio pod nadzor učitelja i u razdoblju od šest godina učio je perzijski jezik i Časni Kur'an. Nakon toga sejjid Muhammed Husejn Tabatabai počinje s religijskim studijem arapskog jezika.⁶ Da bi nastavio vjersku naobrazbu, sa trinaest godina otputovao je u Nedžef, koji je u to vrijeme bio jedan od najvećih centara vjerskih nauka. Tokom jedanaestogodišnjeg boravka u Nedžefu stjecao je znanja iz usuli fikha (načela islamskog prava), fikha (islamsko pravo), ilmur-rijala (nauka o prenosiocima hadisa), filozofije, matematike i geometrije kod velikih profesora kakvi su ajatollah Muhammed Husejn Esfahani, ajatollah Na'ini i drugi.⁷ Imao je sreću da se u islamskom irfanu (gnoza) upozna s velikim profesorom Mirzom Alijem Kazijem, koji ga je uveo u svijet božanskih i nevidljivih tajni i na put dosezanja duhovnog savršenstva. Allame Tabatabai kaže da je prije susreta s Kazijem proučavao Ibn Arebijev *Fusus al-hikam* (Dragulji poslaničke mudrosti) i mislio je da je dobro shvatio to djelo. Međutim, kad se upoznao s tim učenjakom – učenjakom u pravom smislu te riječi – koji je posjedovao duhovni potencijal, shvatio je da o tome djelu ne zna ništa.⁸

Nakon usvajanja znanja i prelaska duhovnih stepeni, Tabatabai se, nakon jedanaest godina, zbog finansijskih problema i oskudice, vratio u rodni kraj i narednih deset godina se bavio poljoprivredom. Iako se i u tom razdoblju bavio pisanjem knjiga, on ga smatra gubljenjem vremena i u vezi s time kaže: “Godine 1314. h.š. (1935), zbog oskudice, bio sam primoran da se vratim u rodno mjesto u Tabrizu i tu sam boravio nešto više od deset godina. I zaista, ovo razdoblje u svom životu smatram duhovnim gubitkom, jer sam bio primoran da kroz javno udruživanje putem poljoprivrede osiguram svoju opskrbu, tako da sam, osim u neznatnom obimu, odustao od naučnog razmišljanja i podučavanja i to mi je predstavljalo trajno unutrašnje mučenje.”⁹

Ipak, i u tom razdoblju, koje Tabatabai naziva gubitkom svoga života, on nije zanemario učenje i rasprave i napisao je nekoliko djela, među kojima su: *Risalah dar ithbate dhat* (Traktat o dokazu Božije Biti), *Risalah dar esma va sifaf* (Traktat o Božijim imenima i svojstvima), *Al-Insan qabl al-dunya*, *Al-Insan fi al-dunya*, *Al-Insan ba'd al-dunya* (Čovjek prije svijeta, Čovjek u svijetu i Čovjek nakon svijeta), *Risalah dar wilayat* (Traktat o inicijaciji) i druge traktate.¹⁰

Preseljenje u Kom i predavački rad

Allame Tabatabai je 1324. h.š. (1945) odlučio preseliti u Kom radi podučavanja studenata te počeo s predavanjem djela *Asfar*¹¹ Mulla Sadre

¹ U daljem tekstu bit će oslovljavan imenom Allame Tabatabai.

² Solarne godine po Hidžri.

³ Muhammed Husejn Tabatabai, *Zendeginame man* (Moj život), u: *Yadname Allame Tabatabai* (Memoari Allame Tabatabaija), Bostane ketab, Kom, 1381. h.š. (2002), str. 39.

⁴ Muhammed Husejn Husejini Tehrani, *Mehrtaban* (Blistava milost), Noure Melekute Kur'an, Mešhed, 1425. h.k. (2004), str. 3.

⁵ Ibidem, str. 35.

⁶ Muhammed H. Tabatabai, *Zendeginame man*, str. 39.

⁷ Muhammed R. Giyasi Kermani, *Ogjanuse marefat* (Okean mudrosti), u: *Yadname Allame Tabatabai* (Memoari Allame Tabatabaija), 1381. h.š. (2002), str. 81.

⁸ Muhammed H. Tabatabai, *Ši'ite Islam* (Ši'ija u islamu), preveo na engleski Sejjid H. Nasr, State University of New York Press, New York, 1975, p. 22.

⁹ Muhammed H. Tabatabai, *Zendeginame man*, str. 40.

¹⁰ Ibidem, str. 42.

¹¹ U najtrajnijem Mulla Sadrinom djelu *Hikmat al-muta'aliya fi al-asfar al-'aqliyya al-arba'a* (Transcendentalna filozofija četiri putovanja intelekta), koje se uobičajeno i skraćeno spominje kao *Asfar* (Putovanja), treba tražiti učenja i uvjerenja drugih filozofa i mudraca. Suočavanje ove knjige s većinom problema predstavlja kompilaciju morfološkog i metafizičkog pristupa s “historijskim” pristupom, u smislu da autor na prvom mjestu analizira stavove i učenja koja mu pretihode, većinom stavove Farabija, Ibn Sine, Suhrevardija i Ibn Arebija te u nekim slučajevima stavove grčkih filozofa, atek nakon toga se bavi svojim stavovima za koje izlaže logičku argumentaciju i potrebne dokaze. Prema tome, *Asfar* je kompilacija islamskih metafizičkih učenja i predstavlja bogat izvor za historiju mišljenja islama, pa čak u određenoj mjeri i antičke Grčke, a sve to ukazuje na veliko znanje autora ovog djela. Sejjid H. Nasr, *Mulla Sadra as a Source for the History of Muslim Philosophy* u: *Islamic Studies*, Islamabad, Vol. 3, No. 3, 1964, p. 88.

i *Shifa*¹² Ibn Sine. Za razliku od mnogih koji su smatrali da je bolje da se studenti na početku u potpunosti upoznaju s predajama a nakon toga da uče filozofiju, smatrao je da su predaje prepune dubokih i preciznih racionalnih pitanja zasnovanih na racionalnoj i filozofskoj argumentaciji. Stoga, kako se može bez izučavanja filozofije, logike i razumijevanja načina argumentacije i dedukcije zaroniti u ovo veliko more?¹³ U tom kontekstu Tabatabai je još u mladosti napisao djelo *Ali va falsafe elahi* (*Ali i božanska filozofija*). Kako se vidi iz naslova, riječ je o filozofskim pitanjima i teološkim raspravama koje se nalaze u govorima Alija, a.s.¹⁴

Sam Tabatabai o ovome kaže: “Kad sam stigao u Kom, proučio sam obrazovne programe vjerskih škola i procijenio sam ih u skladu s potrebama islamskog društva. U njima sam pronašao nedostatke, a nastojanje da ih otklonim smatrao sam obavezom. Najvažnije slabosti koje su postojale bile su u oblastima tefsira Kur’ana i racionalnih rasprava i zato sam započeo s programima lekcija iz tefsira i filozofije. I mada se u tadašnjem ozračju tefsir nije tretirao kao nauka u kojoj treba istraživati i provjeravati te je smatrano da bavljenje tefsirrom nije dostojno onih koji imaju sposobnost istraživanja u oblasti fikha i usula, nego je predavanje tefsira bio znak nedostatka saznanja, to nisam smatrao dovoljnim izgovorom za sebe pred Uzvišenim Bogom i nastavio sam s onim što će rezultirati pisanjem tefsira *Al-Mizan*.”¹⁵

Sejjid Husejn Nasr u predgovoru svog prijevoda Tabatabaijevog djela *Shie dar eslam*, opisujući

¹² *Al-Shifa* je enciklopedijsko djelo Ibn Sine na arapskom jeziku i sastoji se od četiri glavna poglavlja: “Logika”, “Fizika”, “Matematika” i “Teologija”. Dijelovi ovog djela, kojem, bez sumnje, nema ravnog u ovim oblastima, jesu: “Logika” (sadrži argument, analogiju, sofistiku, retoriku i raspravu), “Fizika” (obuhvata prirodno nebo, svemir i kaos, dušu itd.) te “Matematika” (obuhvata principe geometrije, aritmetike i muzike). Ibn Sina, *Borhane Shifa*, prijev. na perzijski Qavam Safari, Fekre rouz, Tehran, 1391. h.š. (2012).

¹³ Husejini Tehrani, *Mehrteban*, str. 45. i 46.

¹⁴ Ovo djelo u cjelini rasvjetljava cilj filozofije i posebno cilj i temu božanske filozofije. Također nastoji da uspostavi koordinaciju između filozofije i religije i racionalnim dokazima potvrđuje da ne postoji nikakva kontradiktornost niti konflikt između ovo dvoje te da slijede zajednički cilj. Tabatabai u poglavlju “Religija i filozofija” u ovoj knjizi kaže: “Zaista je velika nepravda to što je napravljena razlika između božanske filozofije i božanske religije.” Muhammed H. Tabatabai,

naučni aspekt ličnosti Allame Tabatabaija, kaže da je Tabatabai predstavnik prevladavajuće centralne i intelektualne klase šiitskih učenjaka koji su interes prema fikhu i tefsiru Kur’ana kombinirali s filozofijom, teozofijom i tesavvufom. On kaže: “U klasi tradicionalnih učenjaka (*ulema*), Allame Tabatabai razlikuje se po tome što je profesor šerijatskih i unutrašnjih (*batin*) nauka i istovremeno je istaknuti mudrac ili tradicionalni islamski filozof, odnosno, preciznije kazano, teozof.”¹⁶

Allame Tabatabai, nakon što je održao kurs iz filozofije u Komu, odlučio je komparirati i skladiti filozofiju Istoka i Zapada. On je vjerovao da, ako se rasprave uspostave na dokazu i formi ispravnih dedukcija, nemoguće je da se dođe do različitih zaključaka. Zbog toga je svake sedmice održavao skupove sa studentima koji su bili upoznati sa zapadnom filozofijom. Rezultat tih rasprava i sastanaka je djelo *Usul-e falsafeh va ravesb-e realism*, koje je uređeno uz objašnjenja Morteze Motaharija.¹⁷

Susreti Allame Tabatabaija s Henryjem Corbinom

Susreti Allame Tabatabaija i njegovi razgovori s Henryjem Corbinom¹⁸ praćeni su određenim teškoćama, jer je Tabatabai bio primoran da iz Koma autobusom putuje u Teheran. Ovi produktivni duhovni susreti ishodili su nastankom nekoliko filozofskih kružoka čiji su članovi, kasnije poznata imena savremene iranske filozofije, razvijali žive i utjecajne intelektualne

Ali va falsafe elahi, preveo na perzijski Ebrahim Sejjid Alevi, Daftare entesharate eslami, Kom, 1388. h.š. (2009).

¹⁵ Goli Zurah, Gholamreza, *Jarehaye janbakhsb (Okrepljujući gutljaji)*, Hozur, Tehran, 1377. h.š. (1998), str. 91.

¹⁶ Muhammed H. Tabatabai, *Shi’ite Islam*, preveo na engleski Sejjid H. Nasr, Preface, p. 19.

¹⁷ Husejini Tehrani, *Mehrteban*, str. 61 i 62.

¹⁸ Henry Corbin je francuski filozof i orijentalist koji je suštinu svojih istraživanja objavio u četverotomnom djelu pod naslovom *En islam iraniien: aspects spirituels et philosophiques (Duhovni i filozofski aspekti iranskog islama)*. Ovo djelo sadrži osam poglavlja, a prvi svezak govori o osnovama imamijskog duodecimalnog šiizma. U njemu autor govori o zajedničkim svojstvima duhovne hermeneutike, odnosno ta’vila, u šiizmu i kršćanstvu, te o zajedničkim pitanjima u šijskoj imamologiji i hristologiji. Corbin je u pisanju ovog sveska koristio razgovore s Allame Tabatabaijem. Reza Koughkan, *Eslam dar Iran*, u: *Javdane kharad*, vol. III, br. 2, proljeće 1388. h.š. (2009), str. 93-110.

rasprave. Ovi susreti počeli su 1337. h.š. (1958) i trajali su oko dvadeset godina, a njihovi rezultati¹⁹ objavljeni su na četiri jezika: perzijskom, arapskom, engleskom i francuskom.²⁰

Sejjid H. Nasr u vezi s ovim susretima smatra da je Allame Tabatabai bio zbilja velik učenjak i vladao je znanjem u oba područja, i u filozofiji i u tefsiru. Bio je filozof prvog reda, a to se vidi i iz rasprava između njega i Corbina. Nasr kaže: “Corbin, koji je uvijek u septembru dolazio u Iran, u Teheran je donosio najaktuelnije filozofske rasprave u Francuskoj i te teme je u vidu pitanja iznosio pred Allame Tabatabaija, a on mu je davao odgovore i rasprava bi se nastavljala. Kasnije su se u ove susrete uključili brojni drugi mislioci, od kojih su mnogi danas istaknuti naučnici Irana, među njima i Mekarem Širazi, Khosroshahi i drugi, a najvažniji među njima je Motahari, koji je uvijek bio prisutan.”²¹

Politički život

U uvjetima kad je društvo Irana bilo pod utjecajem tri misaona toka: marksizma, ideja liberalizma i egzistencijalizma, koji su ubacivanjem sumnji o religiji i religijskim vjerovanjima utjecali na mnoge savremene mislioce, Allame Tabatabai, upoznat i obaviješten o ovim intelektualnim strujama, načinio je intelektualni iskorak i u takvom složenom kulturnom ambijentu potvrdio je ulogu božanskih učenjaka racionalnim, irfanskim, političkim i društvenim pristupom u savremenom svijetu. Jedan od rezultata njegovih zalaganja je djelo *Naghdi bar marksism (Kritika marksizma)*.²²

¹⁹ Knjiga *Musahabat ba ostad Korbin (Zbirka rasprava s profesorom Henryjem Corbinom)* sadrži odgovore na Corbinova pitanja o šijskom mezhebu i predstavlja iskreno nastojanje u zbližavanju mezheba. Allame Tabatabai u vezi s time kaže: “Islamsko jedinstvo ili zbližavanje je nešto u čiju prioritetnost sa stanovišta logike i razuma nema sumnje... Naravno, faktori razdvajanja, koliko god su mogli, razdvojili su ove dvije velike islamske grupacije. Ali, uvijek treba napominjati činjenicu da su razlike između ove dvije grupacije u sporednim pitanjima i da se te grupacije ne razlikuju u načelima i temeljima vjere; čak su složne u važnim ograncima vjere kakvi su namaz, post, hadž, džihad i drugo, te obje imaju jedinstven Kur’an i Kabu.” Muhammed H. Tabatabai, *Musahabat ba ostad Korbin* u: Hadi Khosroshahi, Bostane ketab, Kom, 1387. h.š. (2008).

²⁰ Husejni Tehrani, *Mehrtaban*, str. 74, 76 i 78.

²¹ Sejjid H. Nasr, *In Search of the Sacred: A Conversation with*

Jedan dio intelektualnih nastojanja Allame Tabatabaija odnosi se na razmišljanje o temeljnim pitanjima društva i politike i to nastojanje je imalo dva usmjerenja: religijsko i filozofsko. Tabatabai smatra da društvo posjeduje jedinstvenu ličnost i da je ono zbilja koja posjeduje svojstva i utjecaje, u smislu da je društvo jedinstven i nezavisan duh koji posjeduje posebnu svijest i mišljenje. U tom stanju društvo je posebna realna kompozicija. Međutim, kompozicija društva nije kompozicija materije i ljudskih tijela, nego je kompozicija duhova, mišljenja i volja, dakle ono je kulturna kompozicija. U tom kontekstu, o temama izvornosti individue i društva, odnosima individue i društva, zakona, većine, prava i slobode iznosi rasprave u okviru tefsira *Al-Mizan fi tafsir al-Qur’an*²³ i u djelu *Ravabet ejtemai dar eslam (Društveni odnosi u islamu)*.²⁴

Hadi Khosroshahi, sakupljač djela *Ravabet ejtemai dar eslam*, o sakupljanju materijala za djelo u predgovoru kaže: “Kad je dogovoreno da se djela Allame Tabatabaija uredi, revidiraju i štampaju, otišao sam kod Tabatabaija da bih dobio dopuštenje da *Ravabet ejtemai dar eslam* prevede Hojati Kermani. On je predložio da i druge rasprave, kakva je rasprava o determinizmu i indeterminizmu, također dodamo tome djelu. Kao i obično, tražio je da se sve uredi i prilagodi tekstu *Al-Mizana* i to je učinjeno u šest navrata te objavljeno uz Tabatabaijevu zahvalu.”²⁵

Smrt

Na kraju, veliki čovjek, koji je svijet obasjao svjetlom svoga znanja i spoznaje, nakon života

Seyyed Hossein Nasr on His Life and Thought (U potrazi za svetim: Razgovori sa Sejjidom Husejnom Nasrom o njegovom životu i mišljenju), Praeger, California, 2010.

²² Ahmad Abedi, *Negahi be talighate Allame Tabatabai bar Baharol Anvar (Pogled na komentare Allame Tabatabaija na “Bihar al-anwar”)*, Daftare entesharate eslami, Kom, 1381. h.š. (2002), str. 698 i 699.

²³ U daljem tekstu koristit će se skraćena verzija naslova – *Al-Mizan*.

²⁴ Mes’ud Omid, *Taamoli bar afaghe elmi Allame Tabatabai (Razmišljanja o znanstvenim horizontima Allame Tabatabaija: Memoari Allame Sejjida Mubammeda Husejna Tabatabaija)*, Bostane ketab, Kom, 1381. h.š. (2002), str. 243–250.

²⁵ Muhammed H. Tabatabai, *Ravabet ejtemai dar eslam*, prijevod sa arapskog na perzijski i objašnjenja: Muhammed Dževad Hojati Kermani u: Hadi Khosroshahi, Entesharate Etela’at, Teheran, 1388. h.š. (2009), predgovor.

prepunog dobra i blagodati, u nedjelju ujutro 24. šabana 1360. h.š (1981), u 79. godini života krenuo je na vječni put, a sutradan je ukopan u Haremu hazreti Ma'sume, a.s., u Komu. Njegovo ime i spomen su na najljepši način i s ponosom ostali s njegovim trajnim djelom *Al-Mizan fi tafsir al-Qur'an*.²⁶

Učenici

Ajatollah Abdullah Dževadi Amoli

Ajatollah Abdullah Dževadi Amoli autor je stotina djela iz oblasti tefsira, fikha, filozofije i spoznaje. Autor je i djela *Šems el-Vahj Tabrizi (Sunce objave iz Tabriz)*, koje govori o naučnom životu Allame Tabatabajija i sadrži tri dijela: "Allame i Časni Kur'an", "Allame i racionalne nauke" te "Allame i irfan". Autor u predgovoru kaže: "U ovoj knjizi izrazio sam svoju ljubav i naklonost prema Allami Tabatabaiju. Ono što je vidljivo kod Allame Tabatabajija jest njegova sveobuhvatnost u nauci i irfanu, vjerovanju i dobrom djelu. Njegovo duboko argumentirano znanje i precizna intuitivna i irfanska spoznaja, s jedne strane, te moral i kompetentnost u djelovanju i ponašanju, s druge, učinili su ga spremnim da bude nadahnut kur'anskim svjetlom."²⁷

Ajatollah Motahari

Ajatollah Motahari, jedan od najistaknutijih savremenih mislilaca Irana i autor brojnih islamskih djela u različitim oblastima, posebno u filozofiji, o svom upoznavanju s Allame Tabatabajijem u predgovoru djela *Elale geraješ be madigari (Uzroci sklonosti materijalizmu)* kaže: "Godine 1329. h.š. (1950) prisustvovao sam predavanjima

poštovanog profesora, velikog učenjaka, gospodina Tabatabajija, koji je prije nekoliko godina došao u Kom i nije bio posebno poznat. Od nje ga sam naučio filozofiju Ibn Sine. Također sam učestvovao na privatnom kursu koji je on organizirao s ciljem analize materijalističke filozofije. Knjiga *Osule falsafe va raveshe realism (Načela filozofije i metoda realizma)*, koja je tokom posljednjih dvadeset godina imala odlučujuću ulogu u objašnjenju neutemeljenosti materijalističke filozofije Irancima, nastala je tokom tih blagorodnih predavanja."²⁸

On također u svom predgovoru djelu *Osule falsafe va raveshe realism* kaže: "Autor ove knjige, poštovani profesor Tabatabai, potrošio je mnoge godine svoga života na studiranje, proučavanje i predavanje filozofije i svojim uvidom obuhvata stavove velikih islamskih filozofa kakvi su Farabi, Ibn Sina, Suhrevardi, Mulla Sadra i drugi, a usto, zahvaljujući urođenoj ljubavi i prirodnoj sklonosti, veoma dobro je upoznat s mišljenjima istraživača filozofije iz Evrope. Posljednjih godina, osim toga što predaje fikh, usul i tefsir, jedinstven je predavač božanske mudrosti na vjerskom univerzitetu u Komu."²⁹

Ajatollah Misbah Jazdi

Ajatollah Misbah Jazdi još je jedan učenik Allame Tabatabajija. Autor je brojnih djela iz oblasti filozofije i Kur'ana. U vrijeme dok je išao na predavanja o *Asfaru* kod Allame Tabatabajija, predavanje je jednom bilo prekinuto na nekoliko dana. On o tome objašnjava da, kad je Tabatabai došao u Kom i ustanovio zvaničnu predavanja filozofije na vjerskom univerzitetu u Komu, neki su se usprotivili te ajatollahu Borudžerdiju³⁰ napisali pismo tražeći

Sejjid H. Borudžerdi bio je jedan od istaknutih učenjaka i autoriteta. Posebnu pažnju poklanjao je pitanju jedinstva muslimana i približavanju islamskih mezheba. Uvidajući nesređeno stanje muslimana, dominaciju nevjernika nad islamskim zemljama i vladajući duh neprijateljstva i pesimizma među muslimanima, sva ta pitanja su ga učinila odlučnijim da djeluje na jedinstvu i zbližavanju muslimana. Široka obaviještenost ovog autoriteta o izvorima hadisa, fikha, o prenosiocima hadisa i historiji ehli sunneta, uz potpuno vladanje šiijskim izvorima, dali su mu takvu snagu da je bio u stanju analizirati sličnosti i razlike među mezhebima i, u skladu s načelima i temeljima tih mezheba, unaprijediti ideju zbližavanja mezheba. Ustrajna materijalna i duhovna podrška ajatollaha Borudžerdija

²⁶ Giyasi Kermani, *Ogjanuse marefat*, str. 100.

²⁷ Abdullah, Dževadi Amoli, *Šems el-Vahj Tabrizi (Sunce objave iz Tabriz): Naučna biografija Allame Tabatabajija*, Isra', Kom, 1398. h.š. (2018), predgovor.

²⁸ Morteza Motahari, *Elale geraješ be madigari*, Sadra, Tehran, 1372. h.š. (1993).

²⁹ Muhammed H. Tabatabai, *Osule falsafe va raveshe realism*, uz komentare Morteze Motaharija, Sadra, Tehran, 1364. h.š. (1985), predgovor komentatora.

³⁰ Sejjid Husejn Borudžerdi 1365. h.k. (1946) je postao vjerski autoritet šiija i tako je bilo blizu 15 godina. Abas Hajjani Dashti, *Onsor fazilat va taghva hazret ajatollah al-uzma Qomi (Element vrline i bogobožnosti hazreti ajatollaha Al-uzma Komija)*, Mahalati, Tehran, 1372. h.š./1993.

da Tabatabajiu zabrani predavanje filozofije.³¹ Ajatollah Borudžerdi je poslao pismo u kojem mu kaže da se ne protivi filozofiji i da je i sam proučavao filozofiju, ali da je njegov profesor predavao filozofiju samo odabranim i kvalificiranim studentima te da je njegovo predavanje javno.³² Zato mu je predložio, ako to smatra ispravnim, da ograniči svoja predavanja.

Tabatabai mu je odgovorio pismom u kojem kaže da je po dolasku u Kom proučio postojeće stanje u vjerskim školama i procijenio ga u skladu s intelektualnim potrebama islamskog društva. Između ostalog, napisao je: “Vidio sam da naše islamsko društvo ima potrebu da islam upozna iz njegovih temeljnih izvora. Student treba da racionalnim argumentima brani svoja uvjerenja, a to može samo pomoću filozofije. I ako je u vaše vrijeme predavanje bilo samo za odabrane studente, to je bilo zbog toga što su doktrinarnе sumnje postojale samo na predavanju, ali danas se o doktrinarnim sumnjama govori u kafanama. Ljudi međusobno raspravljaju o tim sumnjama. S obzirom na to da je to postalo javno i sveobuhvatno, onda i sposobnost davanja odgovora treba da bude sveobuhvatna. Zato za sebe smatram obavezom da nastavim s predavanjem.”³³

Ipak Allame Tabatabai je od trenutka kad je poslao pismo pa do trenutka kad je dobio odgovor: “Kako god mislite da je ispravno”, iz poštovanja prema ajatollahu Borudžerdiju, prekinuo svoja predavanja.³⁴

Ovakvo ponašanje Allame Tabatabajia bilo je znak njegovog slobodarstva i vjerovanja i bilo

instituciji “*Dar al-taqrib bayn al-madhahib*”, koja je osnovana 1327. h.š. (1948) u Kairu i čiji je generalni sekretar šejh Muhammed Taqi Komi, pokazatelj je njegove brige za jedinstvo i homogenost muslimana. Muhammed Va'iz Zade Horasani, “Vahdat va ensejame eslami az negah ajatollah Borudžerdi” (“Jedinstvo i homogenost muslimana sa stanovišta ajatollaha Borudžerdija”), *Keyhane farhangī, esfand*, 1386. h.š. (2007), br. 257, str. 2-25.

³¹ Od razdoblja Safavida, zbog toga što je pitanje slijeđenja živog vjerskog autoriteta (*mojtabeh*) u potpunosti riješeno, u smislu da slijeđenje umrlog autoriteta nije dozvoljeno, i s obzirom na činjenicu da je bila izražena bliskost vjerskih učenjaka sa safavidskim šahovima, došlo je do promjene pitanja slijeđenja živog vjerskog autoriteta i vjerski autoriteti su dobili veću moć. Kasnije, u periodu dinastije Kadžar, referentnost vjerskog autoriteta dobija političku dimenziju i okreće se nezavisnosti. Na taj način šijski vjerski učenjaci su uvijek smatrali da njima pripada vjerski autoritet u društvu, a vrhunac toga je bio u vrijeme kad je Imam Homeini

je usmjereno isključivo na rješavanje problema društva, pa čak i uz protivljenje mnogih vjernika. Tabatabai nikad nije nastojao da istakne svoju ličnost i upravo zbog toga je veličina njegove naučne ličnosti uglavnom otkrivena nakon smrti i kroz njegova djela. Govoreći o svom boravku s profesorom Morganom kod Tabatabajia, Nasr u opisu Tabatabajijeve ličnosti kaže da je bio osoba koja je život potrošila na proučavanje vjere i da je poniznost kombinirao sa snagom naučne analize.³⁵

Ajatollah Husejni Tehrani

Ajatollah Muhammed Husejn Husejni Tehrani, autor brojnih djela, među kojima je deset svezaka o eshatologiji, tri o teologiji i 18 o imamologiji, te knjige *Mehrtaban*, o Allame Tabatabajiu u predgovoru ovog djela kaže: “Razum, srce i šerijat ukazuju na jednu zbilju i oni su tri pokazatelja jedinstvenog značenja, a naš profesor Allame Tabatabai je u svima njima bio na stepenu savršenstva.”³⁶

Najznačajnija djela Allame Tabatabajia

Al-Mizan

Allame Tabatabai je bio poznati istraživač i cijenjen naučnik koji je većinu života proveo u proučavanju i odgajanju istaknutih mislilaca i autora. Njegova vrijedna djela iz raznih oblasti religijske spoznaje i sama su očit dokaz dubokoumnosti i intelektualnog potencijala ovog

pitanje *velajat-e fakih (vladavina vjerskog autoriteta) postavio u centar politike. To je ispoljeno u Ustavu, gdje su dva pojma, marjaijjat i rahbari (referentnost vjerskog autoriteta i liderstvo), u potpunosti približena. Resul Ja'farian, “Tataro-ri tarikbi va mafhume mardžaijjat” (“Historijske promjene i pojam marjaijjat”), *Shabrvand, aban*, 1386. h.š. (2007), br. 24, Teheran, str. 64-68.*

³² Njegova predavanja su bila za tri skupine: za veliku skupinu tradicionalnih studenata u Komu, za odabraniju skupinu studenata, kojima je u intimnijim krugovima predavao irfan i tasavuf, a treća je bila skupina Iranaca modernog obrazovanja i ponekad na drugim jezicima, s kojima se sretao u Teheranu. Muhammed H. Tabatabai, *Shi'ite Islam*, preveo na engleski Sejjid H. Nasr, Preface, p. 23.

³³ Gijasi Kermani, *Ogjanuse marefat*, str. 89.

³⁴ Ibidem, str. 90.

³⁵ Muhammed H. Tabatabai, *Shi'ite Islam*, preveo na engleski Sejjid H. Nasr, Preface, p. 18.

³⁶ Husejni Tehrani, *Mehrtaban*, predgovor.

uvaženog mufesira (komentator Kur'ana). U njegovim radovima se zapažaju inovativnost, kritičke analize, duboke racionalne i filozofske rasprave, slobodoumlje praćeno privrženosti načelima šerijata i odgovori na zahtjeve vremena. Mnogo je komentatora Kur'ana u prošlosti i sadašnjosti, ali među svima njima malo je posebno zapaženih i impresivnih. Tefsir *Al-Mizan*, najdetaljnije i najznačajnije djelo Allame Tabatabajija u dvadeset svezaka, iz razloga koji će biti navedeni, ima visok znanstveni status u savremenoj povijesti.

Fahd bin Abdul-Rahman al-Rumi u vezi s *Al-Mizanom*, nakon proučavanja dijela ovog tefsira, piše da je prvi zaključak do kojeg se dolazi to da ovo djelo nije napisano za široke mase, nego da su njegovi sagovornici oni koji se bave naukom i istraživanjem.³⁷

Nasr u vezi s *Al-Mizanom* i njegovim autorom kaže: "Nakon brojnih godina proučavanja tradicionalne filozofije i mudrosti s Allame Tabatabajijem, znao sam da među šijskom ulemom on ima najveće kvalifikacije da napiše ovakvo djelo, djelo koje može biti potpuno kredibilno za upoznavanje šijskog gledišta i istovremeno zasnovano na racionalnim naukama."

Nasr u nastavku ističe da se ne može očekivati da Allame Tabatabai ima duboko razumijevanje zapadne publike. Čak i njegovo znanje o ehli sunetu kreće se u okviru tradicionalnih polemičkih rasprava i pitanja koja su do sada, s njegove strane i kod istaknutih učenjaka obje strane, uzimana kao podrazumijevajuća.³⁸ Međutim, sam Nasr na istom mjestu nakon nekoliko stranica nastavlja te kaže da Tabatabai smatra da za nadilaženje polemičkih rasprava dva vjerska pravca trebaju ili svoje razlike ostaviti postrani zbog jedne zajedničke opasnosti ili trebaju razinu dijaloga s teološkog podići na metafizičku razinu razgovora.³⁹

Stječe se utisak da je Nasr vjerovao da Tabatabai, uprkos tome što je u teorijskom pogledu vjerovao u otklanjanje različitosti putem filozofije

– znači putem koji je iznad historijske i teološke razine – ipak u praksi nije preduzeo korak u tom smjeru. Predstavljanje svakog mezheba od ovakvog učenjaka koji je sigurno kredibilan izvor za predstavljanje istinskog šijskog gledišta po sebi predstavlja veliki korak i kreira preduvjete za dijalog mezheba, posebno zato što su njegova analiza i istraživanje, s obzirom na intelektualni karakter i vladanje racionalnim naukama, saz-dani na tim osnovama.

U časopisu *Risale al-Islam*⁴⁰ u predstavljanju tefsira *Al-Mizan* napisano je sljedeće: "Iz dije-la tefsira koji smo proučili jasno razumijevamo da su u *Al-Mizanu* povezani velika i začuđuju-ća naučna snaga i jasno izražavanje kroz cijelu raspravu. U njemu su maksimalno izbjegnute mezhepske predrasude ali i nezainteresiranost i ravnodušnost prema mezhebu. U ovom djelu referenca razumijevanja je božanski govor, sam Kur'an i jedni ajeti se tumače pomoću drugih ajeta. Na taj način je izbjegnuto prihvatanje neispravnih stavova zasnovanih na brojnim i nedosljednim predajama, te stavova proisteklih iz interpretacije (*ta'vil*) ajeta na osnovu naučnih, mezhepskih, filozofskih, teoloških i drugih gledišta. Najistaknutija karakteristika ovog tefsira je bavljenje općim temama i sudovima koji su u prošlosti ali i novijim vremenima zaokupljali umove mnogih ljudi, i to u okrilju samog Kur'ana i nakon objašnjenja ajeta i iznošenja njihovih značenja."⁴¹

Allame Tabatabai u predgovoru djelu *Al-Mizan*, nakon navođenja različitih metoda tefsira i kritiziranja metode tefsira muhadisa, ističe da smatra da su oni išli pogrešnim putem i da su tom metodom izbacili iz upotrebe razum i razmišljanje i zadovoljavali se samo predajama. Međutim, sam Kur'an nije zatvorio put razumu; čak nije ni racionalno da Kur'an dokine kredibilitet razuma, jer se nama kredibilitet samog Kur'ana i dokazivanje monoteizma (*tevhid*) potvrđuje pomoću razuma. Također, sam Časni Kur'an pozvao je čovjeka da razmišlja o ajetima, a istovremeno

³⁷ Fahd bin Abd al-Rahman al-Rumi, *Ittijabat al-tafsir fi al-garn al-rabi'i 'asbara (Usmjerenja u tefsiru u četrnaestom stoljeću)*, Muesese al-Risala, Bejrut, 1985, sv. 1, str. 249.

³⁸ Muhammed H. Tabatabai, *Shi'ite Islam*, preveo na engleski Sejjid H. Nasr, p. 18.

³⁹ Ibidem, p. 21.

⁴⁰ Međunarodni islamski časopis koji je izdavao Jam'iyat al-taqrib bayn al-madhab al-islamiyya u Kairu.

⁴¹ Muhammed A. Olube, "Anba' wa ara'" (اخبار و دیدگاه ها) u: *Risale al-Islam*, god. 8, ramazan 1375. h.š. (1996), br. 2, str. 217 i 218.

nigdje u Časnom Kur'anu ne postoji argument za riječi ashaba ili tabiina.⁴²

Tabatabai ozbiljno kritizira različite metode tefsira:

- teologe koji ajete tumače tako da su u skladu s njihovim uvjerenjem;⁴³
- peripatetičare koji su u interpretaciji (*ta'vil*) ajeta otišli u ekstremnost;⁴⁴
- sufije koji su se zadovoljili interpretacijom (*ta'vil*) ajeta zanemarujući njihovu vanjstini, a pod izgovorom ezoteričkog putovanja, i usudili su se svakojako interpretirati (*ta'vil*) i svašta pripisati Kur'anu;⁴⁵
- i na kraju, naučnike i one koji su zainteresirani za osjetilnu filozofiju, zbog objašnjavanja religijskih tema putem osjetila, iskustva i putem materijalnih zakona.⁴⁶

Na toj osnovi, on vjeruje da za razumijevanje Kur'ana, koji se predstavio kao Uputa svjetovima (هُدًى لِّلْعَالَمِينَ)⁴⁷ i Jasna svjetlost (نُورًا مُّبِينًا)⁴⁸, ne treba tražiti pomoć od nauke izvan njega.⁴⁹

Uravnotežen duh i stalozhen pristup autora tefsira *Al-Mizan* rezultirali su time da je on u iznošenju stavova drugih islamskih pravaca i mezheba bio povjerljiv i u analizi stavova je zauzimao neutralan stav. Naravno, to ne znači da je zanemario vjerovanja šiitskog mezheba, jer je mezheb jedno, a neosnovane predrasude prema njemu sasvim drugo. U iznošenju gledišta šiitskog mezheba u raznim pitanjima – kako u pitanjima fikha tako i u pitanjima vjerovanja – Tabatabai nije omalovažavao stavove drugih islamskih mezheba, nego je iznosio argumente u svojoj raspravi, a stavove drugih je analizirao i prihvatao je ono što je u skladu s Božijom Knjigom i sadržajem Kur'ana, čak i ako bi to rezultiralo slabim vrednovanjem ili odbacivanjem predaja pripisanih šiitskim imamima.⁵⁰

Osule falsafe va raveshe realism (Načela filozofije i metoda realizma)

Još jedno djelo Allame Tabatabaija je petotomna knjiga *Osule falsafe va raveshe realism*, koja je, ustvari, rezultat serije predavanja Allame Tabatabaija o kritici materijalističkih učenja i marksizma i koja je štampana uz objašnjenja i fusnote šehida Motaharija. Tabatabai u vezi s tim kaže: “Mi smo započeli s pisanjem članaka i raspravama *Osule falsafe va raveshe realism* i Motahari je bio jedina osoba za koju sam bio siguran da joj ne pričam uzalud i da će to shvatiti. Kad je prošlo određeno vrijeme, on je počeo s bilježenjem fusnota. Razlog je bio u tome što su rasprave bile koncizne i članci kompaktni, a mi smo htjeli da rasprava bude jasna i Motahari je bio taj koji je mogao ostvariti taj cilj. Zato je napisao za bilješke koje su bile vrijedne pažnje jer je i on sam bio stručnjak.”⁵¹

Ova knjiga obuhvata jedan sažet kurs filozofije, koji objašnjava najvažnija pitanja filozofije, i nastojano je, koliko je moguće, da bude jednostavna i prilično razumljiva da bi je svi koji su skloni filozofiji, uz posjedovanje sažetih informacija, koristili u skladu sa svojim interesom. Upravo zato se izbjegavalo navođenje brojnih dokaza u svakom slučaju i za dokazivanje svake tvrdnje odabrani su najjednostavniji putevi i najshvatljiviji argumenti. Osim toga što su u ovoj knjizi korištena vrijedna istraživanja hiljadugodišnje islamske filozofije, poklonjena je potpuna pažnja i stavovima i istraživanjima velikih naučnika iz Evrope.

Ovo djelo u pet svezaka sadrži 14 tekstova o temama: priroda filozofije, istinitost filozofije i sofistika, znanje i percepcija, vrijednost saznanja, pojava mnoštva u percepcijama, validnost percepcije, realnost i postojanje stvari, nužnost i mogućnost, uzrok i posljedica, snaga i čin te mogućnost i aktivnost, bespočetnost i

⁴² Muhammed H. Tabatabai, *Al-Mizan fi tafsir Al-Qur'an*, sv. 1, Deftere entesharate islami, Kom, 1393. h.š. (2014), predgovor autora, str. 9.

⁴³ Ibidem, str. 10.

⁴⁴ Ibidem, str. 11.

⁴⁵ Ibidem, str. 11.

⁴⁶ Ibidem, str. 12.

⁴⁷ Kur'an, *Alu Imran*, 96.

⁴⁸ Kur'an, *An-Nisa'*, 174.

⁴⁹ Muhammed H. Tabatabai, *Al-Mizan*, sv. 1, str. 14.

⁵⁰ Ramadan al-Awsi, *Tabatabai wa manhajubu fi tafsir Al-Mizan (Tabatabai i njegov pristup u tefsiru "Al-Mizan")*, pomoćnik predsjednika za međunarodne odnose, Teheran, 1985, str. 8.

⁵¹ Muhammed H. Vaseghi Rad, *Motabari mazhare andisbeha (Motabari, manifestacija misli)*, sv. 2, Ured islamske propagande, Kom, 1364. h.š. (1985), str. 685.

nastanak, jedinstvo i mnoštvo, esencija, supstancija i akcident, Bog svijeta i svijet.⁵²

Sejjid H. Nasr u djelu *In Search of the Sacred* (*U potrazi za svetim*), kad govori o Tabatabaiju, nakon što kaže da u islamu ima jedna skupina reformatora ili inovatora poput Džemaluddina Afganija ili Abduhua i ljudi sličnih njima, dodaje da Tabatabai nije od njih te kaže: "Tabatabai je, zapravo, bio obnovitelj (*mujaddid*) islamskog mišljenja poput Mulla Sadre. Ako pogledam sebe, ne smatram se reformatorom poput Abduhua, ali svoju malenkost vidim u oživljavanju islamskog mišljenja i onoga što je vezano za njega kao što je Allame Tabatabai u odnosu na islamsku filozofiju. U svakom slučaju, Tabatabai je u islamsku filozofiju uveo nove elemente o kojima prije nije raspravljano. Međutim, načela koja je koristio bila su načela tradicionalne islamske filozofije. Njegovo djelo *Osule falsafe va ravesh realism* odlikava ovu činjenicu više nego njegova druga djela i ono je odgovor koji je on dao marksističkim teoretičarima. Najbliža osoba koja se na Zapadu može uporediti s Tabatabaijem je Gilson, koji je bio neotomist."⁵³

***Bidayat al-hikma* (Početak filozofije) i *Nihayat al-hikma* (Završetak filozofije)**

Sljedeće značajno djelo je *Bidayat al-hikma*, koje je napisano na arapskom jeziku u odgovoru na zahtjeve ljudi iz njegove blizine i veoma brzo je pronašlo dostojno mjesto među tragaocima za božanskom mudrošću. *Bidayat al-hikma* se može nazvati sažetkom filozofije Mulla Sadre, koja je poznata kao transcendentna mudrost, naravno uz neke inovacije samog Tabatabaija. Djelo je od početka do kraja prepuno dokaza i argumentacija i napisano je veoma sažeto ali i sadržajno. Napisani su brojni komentari ovog djela.

Tabatabai je djelo *Bidayat al-hikma* napisao kao prvo nastavno gradivo za tragaoce za božanskom mudrošću, a *Nihayat al-hikma* napisao je za one koji su uspješno savladali *Bidayat al-hikma* i upoznali se s pitanjima islamske filozofije.

Ustvari, ako je djelo *Bidayat al-hikma* za početnu fazu filozofije, *Nihayat al-hikma* je pripremljeno za njezinu završnu fazu i u većini faza *Nihayat al-hikma* iznosi detaljnije analize nego *Bidayat al-hikma*. Djelo *Nihayat al-hikma* napisano je radi predavanja filozofije na vjerskim univerzitetima te je i danas poznato kao nastavno gradivo iz filozofije.⁵⁴

Šie dar eslam (Šiija u islamu)

Sejjid H. Nasr u predgovoru prijevoda djela *Šie dar eslam* kaže: "Godine 1992. profesor Morgan, koji istražuje predstavljanje istočnih religija Zapadu iz ugla predstavnika tih religija, došao je kod mene s prijedlogom da nadzirem seriju od tri sveska o šiizmu napisanu sa stanovišta šiija. Iako sam poznao težinu takve obaveze, prihvatio sam je zbog toga što sam shvatio značaj koji završetak ovakvog projekta može imati za budućnost islamskih proučavanja, pa čak i u komparaciji religija. Ovo djelo (*Šiija u islamu*) je bilo prvo u tom kompletu."⁵⁵

Nasr sljedeće godine, zajedno s profesorom Morganom, putuje u Iran i susreće se s Tabatabaijem. Tu je profesor Morgan predložio da Allame Tabatabai, u saradnji s Nasrom, piše niz knjiga o šiizmu za čitaoce na Zapadu. Nasr o tome kaže: "Složio sam se prijedlogom da dobijem saglasnost poštovanog profesora da on neko vrijeme ostavi pisanje *Al-Mizana* i da se posveti pisanju knjiga o šiizmu i Kur'anu. Allame je tad napisao dva vrijedna djela: *Ši'a u islamu* i *Kur'an u islamu*."⁵⁶

Ši'a u islamu sastoji se od predgovora, tri poglavlja i pogovora. U prvom poglavlju se analizira početak pojave i nastanka šiizma od početka do četrnaestog hidžretskog stoljeća. Nakon toga je objašnjeno grananje šiizma, a na kraju ovog poglavlja navodi se kratka historija duodecimalnih šiija.

Drugo poglavlje predstavlja mišljenje šijskog mezheba koje obuhvata tri aspekta: prvi je aspekt osnovnih izvora vjere, drugi je aspekt racionalne rasprave, a treći je aspekt otkrovenja.

⁵² Muhammed H. Tabatabai, *Osule falsafe va ravesh realism*, predgovor komentatora.

⁵³ Sejjid H. Nasr, *In Search of the Sacred*, p. 87.

⁵⁴ Skupina autora, *Daire al-ma'arif Tabur: Ketabsbenasi* (*Enciklopedija Tabur: Bibliografija*), Vahede tahqiqati muasese farhangi honeri Jam Tahur, 1395. h.š. (2016),

uneseno pod: *Nihayat al-hikmah*, dostupno na <http://tahoor.com/fa/Article/View/29475> (pristupljeno 22. 8. 2020).

⁵⁵ Muhammed H. Tabatabai, *Shi'ite Islam*, preveo na engleski Sejjid H. Nasr, str. 18.

⁵⁶ Ibidem

Treće poglavlje obrađuje islamsko vjerovanje sa stanovišta duodecimalnih šijja te obuhvata teologiju, profetologiju, eshatologiju i imamologiju.⁵⁷

Govoreći o prijevodu ovog djela, Nasr kaže: “Šest godina moje saradnje s Allamom Tabatabaijem i brojna putovanja pomogli su mi da ga prevedem na engleski jezik i to je bilo prevođenje pojmova iz jednog svijeta u drugi svijet, u svijet bez podrške ukupnog znanja i vjerovanja koje posjeduju uobičajeni sagovornici Allame Tabatabaija.”⁵⁸

Barresihaie eslami (Islamske studije)

Tabatabai je također imao različite traktate o raznim pitanjima koji su sabrani u knjizi *Barresihaie eslami*. Urednik ove knjige Sejjid

Hadi Hosrošahi kazuje da je imao čast da go-dinama bude u blizini profesora Allame Sejji-da Muhammeda Husejna Tabatabaija i da sakuplja njegove radove i rukopise. Vremenom je sakupio vrijednu riznicu tekstova, odgovora i profesorovih traktata iz različitih kur’anskih, naučnih, intelektualnih, društvenih i filozofskih oblasti i oni su sada u dvotomnom izdanju na raspolaganju zainteresiranima.⁵⁹

⁵⁷ Muhammed H. Tabatabai, *Šie dar islam* u: Hadi Khosroshahi, Bostane ketab, Kom, 1388. h.š. (2009).

⁵⁸ Muhammed H. Tabatabai, *Šhi’ite Islam*, preveo na engleski Sejjid H. Nasr, str. 19 i 20.

⁵⁹ Muhammed H. Tabatabai, *Barresihaie eslami*, sakupio Hadi Khosroshahi, Bostane ketab, Kom, 1388. h.š. (2009), predgovor.

Literatura

- Abedi, Ahmad, *Negahi be talighate Allame Tabatabai bar Baharol Anwar (Pogled na komentare Allame Tabatabaija na Bihar al-anwar)*, Daftare entesharate eslami, Kom, 1381. h.š. (2002).
- Al-Awsi, Ramadan, *Tabatabai wa manhajuhu fi tafsir Al-Mizan (Tabatabai i njegov pristup u tefsiru “Al-Mizan”)*, Pomoćnik predsjednika za međunarodne odnose, Teheran, 1985.
- Al-Rumi, Fahd bin Abd al-Rahman, *Ittijabat al-tafsir fi al-qarn al-rabi’i ‘ashara (Usmjerenja u tefsiru u četrnaestom stoljeću)*, Muesese al-Risala, Bejрут, 1985, sv. 1.
- Dževadi Amoli, Abdullah, *Šemse el-Vahj Tabrizi (Sunce objave iz Tabriza: Naučna biografija Allame Tabatabaija)*, Isra’, Kom, 1398. h.š. (2018).
- Giyasi Kermani, M. Reza, *Ogjanuse marefat (Okean mudrosti) u: Yadname Allame Tabatabai (Memoari Allame Tabatabaija)*, 1381. h.š. (2002).
- Goli Zurah, Gholamreza, *Jarehaye janbakhsh (Okrepljujući gutljaji)*, Hozur, Teheran, 1377. h.š. (1998).
- Husejni Tehrani, Muhammed Husejn, *Mehraban (Blistava milost)*, Noure Melekute Kur’an, Mešhed, 1425. h.k. (2004).
- Ibn Sina, *Borhane Shifa*, preveo na perzijski Kavam Safari, Fekre rouz, Teheran, 1391. h.š. (2012).
- Ja’farian, Resul “Tatavori tarikhi va mafhume mardžaiat” (“Historijske promjene i pojam marđi’at”), Shahrvand, aban 1386. h.š. (2007), br. 24, Tehran.
- Kouhkan, Reza, “Eslam dar Iran” (“Islam na području Irana”), Javdane kharad, vol. III, br. 2, proljeće 1388. h.š. (2009).
- Motahari, Morteza, *Elale geraješ be madigari (Uzroci sklonosti ka materijalizmu)*, Sadra, Teheran, 1372. h.š. (1993).
- Nasr, S. Husejn, *In Search of the Sacred: A Conversation with Seyyed Hossein Nasr on His Life and Thought (U potrazi za svetim: Razgovori sa Sejjidom Husejnom Nasrom o njegovom životu i mišljenju)*, Praeger, California, 2010.
- Nasr, S. Husejn, “Mulla Sadra as a Source for the History of Muslim Philosophy”, in: *Islamic Studies*, Islamabad, Vol. 3, No. 3, 1964.
- Olube, Muhammed. A, “Anba’ wa ara”, u: *Risale al-Islam*, god. 8, ramazan 1375. h.š. (1996), br. 2.
- Omid, Mas’ud, Taamoli bar afaghe elmi Allame Tabatabai (Razmišljanja o znanstvenim horizontima Allame Tabatabaija: Memoari Allame Sejji-da Muhammeda Husejna Tabatabaija), Bostane ketab, Kom, 1381. h.š. (2002).
- Grupa autora, *Daire al-ma’arif Tahur: KetabsHENASI (Enciklopedija Tahur: Bibliografija)*, Vahede tahqiqati muasese farhangi honeri Jam Tahur, 1395. h.š. (2016), uneseno pod: Nihayat al-hikmah, dostupno na <http://tahoor.com/fa/Article/View/29475> (pristupljeno 22. 8. 2020).
- Tabatabai, Muhammed H., *Ali va falsafe elahi (Ali i božanska filozofija)*, preveo na perzijski Ebrahim Sejjid Alevi, Daftare entesharate eslami, Kom, 1388. h.š. (2009).
- Tabatabai, Muhammed H., *Al-Mizan fi tafsir al-Qur’an*, sv. 1, Deftare entesharate islami, Kom, 1393. h.š. (2014).
- Tabatabai, Muhammed H., *Barresihaie eslami*, sakupio Hadi Khosroshahi, Bostane ketab, Kom, 1388. h.š. (2009).
- Tabatabai, Muhammed H., *Musahabat ba ostad Korbin (Zbirka rasprava s profesorom Henryjem Corbinom)* u: Hadi Khosroshahi, Bostane ketab, Kom, 1387. h.š. (2008).

- Tabatabai, Muhammed H., *Osule falsafe va raveshe realism (Načela filozofije i metoda realizma)*, tumačenje: Morteza Motahari, Sadra, Teheran, 1364. h.š. (1985).
- Tabatabai, Muhammed H., *Ravabet ejtemai dar eslam (Društveni odnosi u islamu)*, prijevod sa arapskog na perzijski i objašnjenja: Muhammed Dževad Hojati Kermani u: Hadi Khosroshahi, Entesharate Ete-la'at, Teheran, 1388. h.š. (2009).
- Tabatabai, Muhammed, H., *Shi'ite Islam (Šiija u islamu)*, preveo na engleski Sejjid Husejn Nasr, State University of New York Press, New York, 1975.
- Tabatabai, Muhammed H. *Shie dar eslam (Šiija u islamu)* u: Hadi Khosroshahi, Bostane ketab, Kom, 1388. h.š. (2009).
- Tabatabai, Muhammed H., *Zendeginame man (Moj život)*, u: *Yadname Allame Tabatabai (Memoari Allame Tabatabaija)*, Bostane ketab, Kom, 1381. h.š. (2002).
- Va'iz Zade Khorasani, Muhammed, *Vahdat va ensejame eslami az negah ajatollah Borudžerdi (Jedinstvo i homogenost muslimana sa stanovišta ajatollaha Borudžerdija)*, Keyhane farhangi, esfand 1386. h.š. (2007), br. 257.
- Vaseghi Rad, Muhammed H., *Motahari mazhare andisheha (Motahari, manifestacija misli)*, sv. 2, Ured islamske propagande, Kom, 1364. h.š. (1985).

Abstract

An insight into the life and work of Allama Tabatabai

Feizieh Shamsi Nasab

Allama Tabatabai was a prominent researcher and prolific scholar, who spent most of his life studying and educating prolific authors. His valuable works in various fields of religious knowledge testify to the profoundness and intellectual potential of this esteemed mufesir. His works include innovation, critical analysis, deep philosophical and intellectual debates, and an open-mindedness accompanied by adherence to the principles of Shariah and responses to the demands of the time. Among the works of Allama Tabatabai, the most significant are *al-Mizan fi tafsir al-Qur'an* in twenty volumes, *Usul-e falsafeh va raveshe-realism (Principles of Philosophy and Methods of Realism)*, a work in five volumes, *Bidayat al-hikma (The Beginning of Philosophy)*, *Nihayat al-hikma (The End of Philosophy)* and *Shie dar eslam (Shi'a in Islam)*. The exceptional spiritual and intellectual significance of Allama Tabatabai is also evidenced by the fact that Henry Corbin, one of the most excellent connoisseurs of Islamic philosophy in the West, listened to his lectures for years and devotedly learned from him.

Keywords: Allama Tabatabai, Qur'an, *al-Mizan*, philosophy